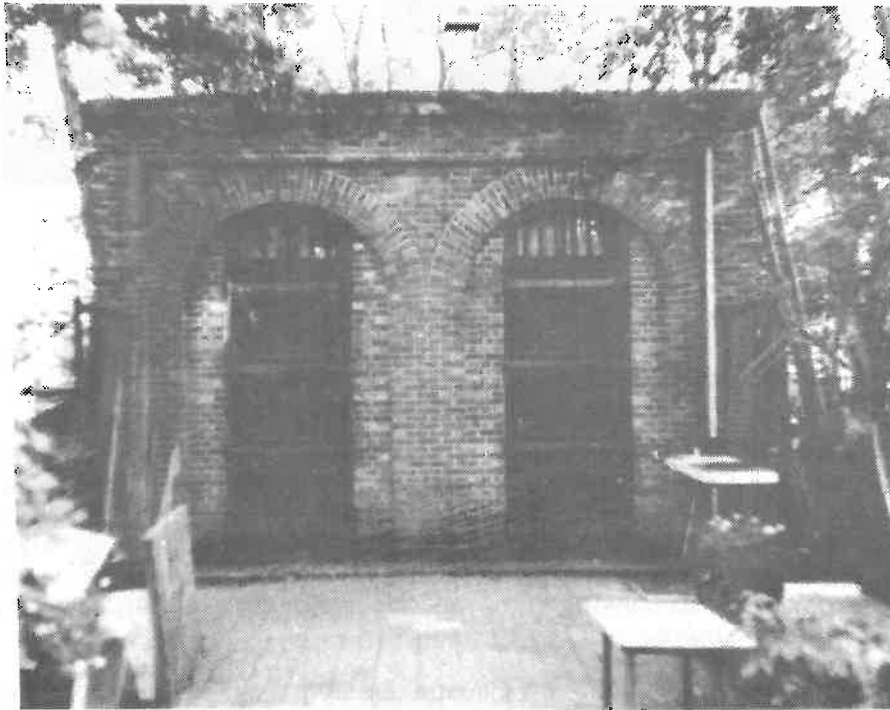

HET "PRISONNEKE" IN DORPLEIN

Inleiding

Als U op een wandeling of fietstocht door de Ant. Stevenslaan of door de Gebr. Looymanslaan richting Peel wandelt of fiets komt U langs een apart uitzierend gebouwtje, zonder huisnummer, gelegen tegenover huisnummer A. Stevenslaan 30 op perceel D4734, groot plusminus 4 are en 80 centiare. Het perceel met bebouwing is eigendom van de heer A. (Toine) v.d. Meerendonk, die het in 1976 kocht van de Zinkfabriek. Voor die tijd had, de tegenoverwonende, heer Mous het in gebruik als opslagplaats.

Het "prisonneke" in Dorplein

Sinds 16-4-1987 staat het op de gemeentelijke monumentenlijst. Het bewuste gebouwtje is een gewezen gevangenis, maar voor ik hier, na de inleiding, verder in detail op inga eerst in het kort iets algemeen.

Vroeger was het zo dat voor de handhaving van het gezag diensten (zoals de politie) nodig waren die voor die handhaving vaak ook de beschikking hadden over gevangenen of gevangencellen als onderdeel van een groter gebouw.

Zo kan-men bijvoorbeeld op de tekening van Hendrik Verhees voor "t Nieuw Raadhuys" van 1772 zien dat er op de 2de Grond (1ste verdieping) "3 gevangen hocken en een geysel camer" aanwezig waren. Budel-Schoot had vroeger een apart gebouwtje dat dienst deed als tijdelijke gevangenis. Het was gelegen aan de Hamonterweg tussen de huizen no. 5 (vroeger cafe Entree de Dorplein) en no. 13. Na de Tweede Wereldoorlog is het gebouwtje afgebroken, na de laatste jaren ook nog dienst te hebben gedaan als opslagruimte voor de brandspuit en op het laatst als kadaverhuisje. Het gevangenis-kot was hier natuurlijk nodig, vanwege de grote toeloop van mensen rond het station Budel-Schoot.

Ook in het voormalige politie- en marechaussee gebouw aan de Nieuwstraat waren gevangencellen aanwezig en ook nu nog in het politiegebouw aan het Capucijnerplein.

Het "prisonneke"

Het gebouwtje is rond 1905 gebouwd door de Zinkfabriek om dienst te doen als gevangenis. Dorplein was helemaal eigendom van de Zinkfabriek. De voorzieningen voor de mensen werden helemaal door de fabriek verzorgd. Zo ook het bewaren van de orde, waarvoor men ook mensen in dienst had. Om "ondeugden" zoals vechtersbazen, stropers, smokkelaars, dronken mannen ec. tijdelijk vast te kunnen zetten werd dit "prisonneke" gebouwd. Door de bazen van de Zinkfabriek werd Frans gesproken, vandaar dat het gebouwtje prison, wat het Franse woord is voor gevangenis, werd genoemd.

Door de Dorpleiners werd er, vanwege de afmetingen, het verkleinwoord van gemaakt: "prisonneke". De afmetingen van het gebouwtje zijn 4.92 bij 3.24 meter met een hoogte van 3.45 meter. De voorkant is voorzien van een opstapje van 0.54 meter. Alle hoeken zijn voorzien van dubbele steunberen die tot 1.90 hoogte reiken. Het heeft een plat dak en is gemetseld met Waalse stenen met siermetselwerk.

Zwaar geklompde gevangenisdeur

Het gebouwtje bevat twee identieke cellen in spiegelbeeld. De toegang tot iedere cel gaat via een zwaar geklompde deur met erboven een rond bovenlicht voorzien van tralies. Vroeger was achter deze deur nog een tweede deur aanwezig met doorgeefluik, maar deze zijn er later uitgehaald. Aan de achterkant bevindt zich voor iedere cel een getralied raam met luchtgat dat aan beide zijden is omgeven door metselwerk. Voor het luchtgat zat een met gaten voorziene plaat, waardoor de gevangenen konden communiceren met de buitenwereld. De cellen waren zeer eenvoudig uitgevoerd: een gewelfd plafond, bruine plavuizen en een luchtgat in het dak. Achter in de cellen stonden de kribben, die er nu nog in zitten, plusminus 90 cm breed 30-40 cm hoog met een opstaande rand van plusminus 10 cm. Hierop lag dan een strozak om op te slapen. Verder was er in iedere cel natuurlijk ook een toiletemmer aanwezig die 's morgens werd geleegd als de gevangene(n) werden gelucht.

Het woord "PRISON" aan de voorkant is pas na de aankoop in 1976 door de huidige eigenaar aangebracht.

Het terreintje was omgeven door een sloot. Aan de voorkant was een bruggetje, dat met hekwerk was afgesloten en toegang tot het gebouwtje gaf.

Wat voor soort mensen kwamen er in deze gevangenis terecht?

Dat waren vooral smokkelaars (zoals "de Lange Leens (Lins)" en bepaalde Belgische dames), stropers en vechtersbazen. Voor de Tweede Wereldoorlog hebben er ook nog soldaten in vertoefd. Deze waren gelegerd aan het kanaal en bezig met het opwerpen van barricades, als onderdeel van de Peel-Raam stelling. Tijdens hun verblijf hadden ze daar op meeuwen geschoten en werden voor dit "delict" door de "gard" achter slot en grendel gezet.

De ordebewakers in Dorplein

De Zinkfabriek had hiervoor een zogenaamde "gard" in dienst. Garde is het Franse woord voor ordebewaarder of toezichthouder. De gard woonde tegenover het "prisonneke" in het huis, wat nu is, A. Stevenslaan 32. De eerste "gard" was Melchior Brugmans. Deze werd geboren op 4-11-1849 te Steenberg. Op 18-5-1887 werd brigadier Brugmans het hoofd van de Marechaussee in Budel, die hij in 1904 verliet om, tot zijn pensionering in 1920, in Dorplein als Rijksveldwachter, oftewel "gard" te gaan werken.

Na enkele jaren kreeg hij vanaf 22-12-1906 hulp van Antony Adaams (geboren 4-12-1869 te Waalre), die kwam van Maarheeze waar hij jacht-opziener was. Overigens is Adaams van dezelfde stam als Adams. Bij de burgerlijke stand is toentertijd een fout gemaakt, die eenmaal gemaakt blijft doorwerken.

De onbezoldigde rijksveldwachter Antony Adaams was getrouwd met Bertha Staals en woonde eerst in de St. Josephstraat en na het vertrek van Melchior Brugmans in 1914 in het "gardhuis", nu A. Stevenslaan 32.

Zijn zoon Louis Adaams weet te vertellen dat hij voor de uitoefening van zijn beroep een lange donkerblauwe laken slipjas met koperkleurige knopen erop. Op zijn kepi was een broche gespeld waarop stond "JE MAINTIEN-DRAI" en aan

De gard tijdens een processie

zijn broeksriem droeg hij een sabel. Zo in tenue kon hij, bijvoorbeeld tijdens een processie, heel parmantig en fier door de straten van Dorplein paraderen. Vanwege de slippen aan zijn jas kende iedereen in Dorplein hem als "Slippe-Toon".

Het hierboven beschreven tenue was zijn "zondagse pak" dat hij alleen droeg bij speciale gelegenheden. Voor het "normale werk" droeg hij een korte jas zonder sabel. Wel had hij, als hij het veld in ging zijn geweer bij zich.

Ook een "gard" (A. Adaams) kan ziek zijn

"Sikke-Bertje" zonder sik

Naast de ordehandhaving in het dorp had hij ook tot taak om op de fabriek als er "consoom" (14-daagse uitbetaling) was op de centen te passen, waarvoor hij een nacht op de fabriek moest blijven.

"Consoom" is een verbastering van het Franse woord *quinzaine*, hetgeen betekent 15 dagen, ook gebruikt voor twee weken.

Later heeft "Slippe-Toon" hulp gekregen van "Sikke-Bertje", die er vooral was voor in het veld.

Zijn familienaam was Welten. De bijnaam "Sikke-Bertje" had hij vanwege de sik die hij had. Antony Adaams, alias "de gard of Slippe-Toon" stierf op 15 februari 1940.

Op 1 april 1948 kwam Harrie Zentjens in dienst als "gard" bij de Zinkfabriek als onbezoldigd ambtenaar van het korps Rijkspolitie. Voordien was hij 3 jaar in dienst bij de Rijkspolitie in Budel. Hij heeft nog enige jaren samengewerkt met de eerder vermelde "Sikke-Bertje" (Welten).

Na plusminus 1/2 jaar ging hij voor 4 jaar werken in de centrale als machinist. Deze 4 jaar werd de buitendienst overgenomen door

Henskens, die van 1948 tot 1952 als rijkspolitie in Dorplein was gestationeerd. In 1952 kwam Harry Zentjens weer terug in de buitendienst

en daarnaast ook als bewaker en ziekencontroleur. Dit werk heeft hij gedaan tot 1978. De laatste 5 jaar tot aan zijn pensionering in 1983 was hij enkel nog werkzaam bij de bewaking.

Ook hij heeft in de beginjaren nog in tenue, inclusief sabel, langs een Dorpleinse processie gelopen. In de kerk had de "gard" een aparte stoel. Af en toe was het nodig om eens indringend om te kijken als het wat te ruoerig werd in de kerk.

De moeilijkste jaren voor hem waren de beginjaren, omdat er toen zoveel buitenlanders op de Zinkfabriek werkten, die natuurlijk hoofdzakelijk in Dorplein woonden.

Een van zijn trouwste makkers was Harry Vasen, waarmee hij o.a. talloze geldtransporten van Weert naar Dorplein heeft uitgevoerd. Grote veiligheidsmaatregelen werden daarvoor niet getroffen, het geld was toch verzekerd, wat schijnbaar belangrijker was dan de veiligheid van de bewakers.

In de 60er en 70er jaren is de "privaat ordebewaking" in Dorplein geleidelijk aan overgegaan op politie en marechaussee, die niet in dienst zijn van de Zinkfabriek. De Zinkfabriek heeft nog wel altijd als oppasser-jachttopziener, Toon Beijk in dienst als onbezoldigd rijksveldwachter.

Hopelijk weet U nu wat meer over dit unieke gebouwtje. Als U in de buurt komt, moet U er maar eens speciaal op letten.

Ik wil van deze gelegenheid gebruik maken om de mensen te bedanken, die mij van mondelinge informaties hebben voorzien, o.a. de families Adaams en Zentjens.

H: Zentjens

H. Jaspers

Bron:

Harrie Jaspers "Het prisonneke in Budel Dorplein" 1989"

in: **Aa-kroniek** (uitgave van Heemkundekring 'De Baronie van Cranendonck')

8^e jaargang 1989 nr 3 blz 127 - 138